

## ROM HARRÉ: EMÓCIE A PAMÄŤ: DRUHÁ KOGNITÍVNA REVOLÚCIA

**Rom Harré** je členom Linacre College, Oxford University a profesorom psychológie na Georgetownskej univerzite vo Washingtone D. C. Jeho práce sú zamerané na oblasť fyzikálnych a najmä sociálnych vied. Spolu s Erwinom Goffmanom, Kennethom Gergenom, Paulom Secordom a Johnom Shotterom predstavuje tzv. školu sociálneho konštruktivismu, ktorá sa snaží dôsledne zužitkovať Wittgensteinov „jazykový obrat“ pri kritike a revízii metodológie a ontológie sociálnych vied. Výsledkom ich úsilia je tzv. „diskurzívny obrat“, teda **empirické skúmanie a objasňovanie lokálnych ľudských spoločenstiev (foriem života) ako výsledných, nie však nemenných konštruktov spôsobu hovorenia a konania ich aktívnych členov.**

Z jeho mnohých publikácií spomeňme aspoň *Explanation of social behaviour* (spoločne s Paulom Secordom), *Varieties of Realism*, *trilógiu Physical Being, Personal Being a Social Being* a nedávno publikovanú prácu *Pronouns and People* (napísanú spolu s Petrom Muhlhäuslerom).

**Tri paradigmy vedeckej psychológie.** Počas uplynulých päťdesiatich rokov boli navrhnuté tri hlavné spôsoby definovania vedeckej psychológie. Každá z nich bola preverená v praxi.

1. Psychológia je štatistické štúdium vzťahov medzi „objektívne“ a abstraktne opísanými vstupmi a výstupmi idealizovaného ľudského jedinca. Tento pozitivistický predpis sa realizoval v behaviorizme a dodnes je veľmi živý v americkom experimentalizme. Pojem „mysle“ bol pre niektorých psychológov tohto presvedčenia prázdny. Pre iných bol zasa totožný s privátnym alebo „subjektívnym“. Pre niektorých to znamenalo, že nemá vo vedeckej psychológii žiadnu úlohu. Ďalší považovali subjektívne fenomény za prístupné skúmaniu podľa tých istých princípov, aké sa uplatňujú pri štúdiu vonkajšieho správania. Napríklad Skinner [16] navrhol rozšíriť svoj „behaviorizmus“ tak, aby sa subjektívne skúsenosti považovali za isté druhy správania, ktorých štúdium bude zahrnuté do jeho operačne podmieňovacieho programu (operant conditioning programme).

2. Psychológia je vytváranie a testovanie hypoteticko-deduktívnych teórií opisujúcich nepozorované a dokonca nepozorovateľné mentálne procesy. Povahu týchto procesov chápe väčšina stúpcov tohto názoru prostredníctvom počítačovej analógie. Predpokladá sa, že mozog a jeho kognitívne procesy sú analogické počítaču a v ňom prebiehajúcim programom. Niekedy sa tento prístup označuje ako teória „mysle za myslou“, ktorá sa realizovala v mnohých odlišných formách. Freudovu psychológiu môžeme chápať ako verziu hypoteticko-deduktívneho prístupu. Koncepcia mysle za myslou je založená na analógii alebo metafore odlišnej od metafory, ktorá prevláda vo vede o Umelej Inteligencii alebo v Kognitívnej vede. Vo všetkých verziách hypotetického deduktivismu sa hypotézy o skrytých kognitívnych procese-

soch, vynájdene na vysvetlenie fenoménov, majú testovať zvážením správnosti predikcií z nich odvodených. Zavedenie počítačovej analógie ako základu psychológie bolo nazvané „prvou kognitívnou revolúciou“. Z metodologického a metafyzického hľadiska ostro kontrastuje s behaviorizmom a americkým experimentalizmom.

Mali by sme si všimnúť, že ako v behaviorizme, tak aj v kognitívnej vede sa ľudské bytosti, či už explicitne, alebo implicitne, chápu ako pasívne, len ako diváci procesov, nad ktorými nemajú žiadnu kontrolu. Procesy kontroly vyššieho rádu sú procesy ako každé iné. Tento postoj sa často spája s personifikáciou mozgu, ktorému sa pripisujú tie mentálne procesy, ktoré sa zvyčajne pripisujú osobám.

3. Druhá kognitívna revolúcia sa vyznačovala návratom k myšlienke, že psychológia je štúdiom aktívnych ľudí, či už ako jednotlivcov, alebo v skupinách, ktorí používajú materiálne a symbolické nástroje na realizáciu najrozličnejších projektov podľa lokálnych kritérií správnosti. Táto paradigma sa uplatňuje v diskurzívnej psychológii, v lingvistickej antropológii, v naratológii a v mnohých iných disciplínach. Myseľ je trochu ako mentálny stroj, ktorý spracúva informácie.

Výraz „myseľ“ jednoducho vyčleňuje tieto diskurzívne aktivity, teda tieto zručné privátne použitia symbolov. Pôvod všetkého mentálneho je v interpersonálnych symbolických interakciách. Keďže diskurz je primárne verejný a až sekundárne privátny, poznávanie, teda používanie rôznych nástrojov pre mentálne úlohy, je primárne verejné a sociálne a až sekundárne privátne a individuálne.

Slovo „diskurz“ použité na charakterizovanie predmetu diskurzívnej psychológie treba chápať vo veľmi širokom zmysle. Jeho zvyčajné implikácie verbálnej prezentácie myšlienok a argumentov sú rozšírené tak, aby sme získali vhodné slovo na všetky druhy kognitívneho. Aktivita je kognitívna, ak osoba, ktorá ju vykonáva, používa symboly alebo iné intencionálne znaky, to jest používa nástroje presahujúce samé seba, a to podľa určitých normatívnych obmedzení, čo znamená, že ich použitie podlieha normám správnosti a nesprávnosti. Používanie jazyka, hoci nesmierne dôležité pre ľudskú bytosť, je len jednou z mnohých diskurzívnych aktivít, ktorých sme schopní a prostredníctvom ktorých myslíme.

**Prvá kognitívna revolúcia a niektoré výhrady.** Aby sa zvýraznili charakteristiky druhej kognitívnej revolúcie, musím najskôr objasniť, čo bolo navrhnuté v prvej kognitívnej revolúcii. J. S. Brunerovi [4], G. A. Millerovi a P. N. Johnsonovi-Lairdovi [12] patrí zásluha za to, že trvali na tom, že fenomény poznania nemožno z predmetu vedeckej psychológie eliminovať. Čo vlastne boli fenomény poznania? Určite to boli myšlienky a pocity, ale presnejšie pojmy alebo manipulácie s pojmami. Snahy precizovať tieto pojmy viedli (fatálne) k počítačovej analógii. Z tejto analógie napokon vyplynula predstava mozgu ako počítača v hlave. Zjednodušene možno povedať, že tento postup umožnil mnohým psychológom, aby pokračovali v experimentálnom programe behaviorizmu a pritom mohli tvrdiť, že ho používajú na testovanie kognitívnych hypotéz.

Predpokladalo sa, že spracovanie informácií prebieha v centrálnom spracovávacom mechanizme (central processing mechanism), pričom výsledky sa prejavujú v individuálnom, verejnom a sociálnom konaní. V mnohých prípadoch tak pokračoval starý experimentálny program.

Teraz sa zdôvodňuje tak, že dnes treba psychológiu chápať v hypoteticko-deduktívnom rámci. Z hypotéz o povahe a fungovaní mechanizmov spracovávaní informácií, ktoré boli vypracované na základe analógie s počítačom, sa odvodzujú a potom testujú predikcie.

Tento program bol od začiatku v palbe kritiky. Domnievam sa, že jednou z hlavných, neustále opakovaných námietok, ktorú nedávno prevzal aj samotný Bruner, je, že program kognitívnej vedy Mark I zachováva pojem pasívnej osoby. Pasívna osoba behaviorizmu je iba divákom SR reakcií, ktorým (on alebo ona) podlieha. V novej paradigme prvej kognitívnej revolúcie bola zachovaná pasívna osoba ako divák prebiehajúcich viditeľných, ako aj skrytých kognitívnych procesov.

Psychológia v bývalom Sovietskom zväze zaujala presne opačné stanovisko, podľa ktorého sa ľudia chápali ako aktívni aktéri angažovaní v stanovovaní cieľov a v aktívnych snahách o ich realizáciu. Zdá sa, že pasivita osoby v kognitívnej vede bola úzko zviazaná s predpokladom, že existujú centrálné spracovávacie mechanizmy, ktoré tak povediac mysleli za jednotlivca. Táto myšlienka bola dlho napádaná, nedávno najmä Shwederom v jeho knihe *Thinking through Cultures* [15]. Predpoklad existencie centrálnych spracovávacích mechanizmov znovu zavádza karteziánsku myseľ mentálnych stavov a procesov. Opätovne sa zdá, že sme sa ocitli v starej metafyzike, ale prezlečenej do novej masky hi-tech (high technology).

Druhá kognitívna revolúcia, v ktorej jedným z dôležitých zdrojov boli Brunerove naratologické štúdie, prekvitá v Loughborough [6] a na mnohých miestach v Spojených štátoch (hoci častokrát na iných než psychologických katedrách), v Kanade, Taliansku, Španielsku a inde. Mohli by sme ju nazvať aj „diskurzívnym obratom“. Rád by som vysvetlil podstatu tohto „obratu“ a ilustroval ho niektorými príkladmi zo súčasných výskumov. Po prvé, v ontológii Druhej Kognitívnej revolúcie neexistuje žiadny centrálny spracovávajúci mechanizmus. V hlavách ľudí nie je nič iné okrem mozgov. Ďalšie dôsledky tohto radikálneho rezu uvidíme neskôr. Prvým z bezprostredných dôsledkov je, že to prirodzene vedie k chápaniu psychológie ako skúmania verejných a súkromných diskurzov, prostredníctvom ktorých ľudia skutočne myslia. Bude to teda kognitívna psychológia, ale netreba ju chápať v termínoch abstraktných počítačových zariadení. Bude skúmaním aktívneho používania rôznych symbolických systémov aktívnymi a zručnými ľudskými bytosťami vo verejných a súkromných kontextoch, a to za účelom spoločnej realizácie rozličných úloh a projektov.

**Diskurzívny obrat.** Mohli by sme sa pýtať: „Čo je diskurzívny proces?“ Je to štruktúrovaná následnosť intencionálnych aktov využívajúcich ten či onen znakový systém, napríklad prirodzený jazyk, ktorá je v princípe spoločným produktom. Neexistuje nič také ako individuálna produkcia intencionálnych aktov. Všetky sú produkované spoločne. Ako sa zdokonaľujeme v managamente našich diskurzívnych síl, naším spolubesedníkom (interlocutor) sa stáva zovšeobecnený Druhý [10], individuálna generická reprezentácia abstraktného spolubesedníka. Podstatnou myšlienkou je, že všetky intencionálne akty sú vytvárané spoločne, a to buď konkrétnou osobou, alebo generalizovanou reprezentáciou „druhej“ osoby. Tieto interakcie, či už s reálnou, alebo vymyslenou zápletkou, musia prebehnúť v súlade s dôležitými lokálnymi normami. Individuálne intencionálne akcie sú prázdne a nie sú aktami, pokiaľ ich spolubesedník neprijíma alebo nemôže prijať. Ak má byť znakový systém použiteľný, musia existovať pravidlá a normy, podľa ktorých môžu byť použitia systému zhodnotené ako správne a ne-

správne. V tejto schéme sú ľudia aktívnymi používateľmi znakových systémov a samozrejme aj telesného vybavenia, ktoré je nevyhnutné pre ich použitie. Takže rovnako, ako používate svoje ruky pri hre s prepletaním nite, používate aj svoj mozog na riešenie problémov a svoje zdvihnuté obočie na to, aby Vás v obchode dobre obslúžili.

**Paralelný vývoj. Smedslund a fenomén psychologického.** Ako upozornil Louch a iní, diskurzívny obrat implikuje, že niektoré kognitívne regularity sú vyjadrením sémantických pravidiel. V terminológii filozofie nie sú opísané empirickými termínmi, ale analytickými výrokmi. Práve tak, ako nepotrebujeme robiť sociálny výskum, aby sme zistili, či sú všetci bakalári slobodní, nepotrebujeme ani terénny alebo laboratórny výskum, aby sme zistili, že keď je niekto v rozpakoch, predstavuje si, že iní pozorujú a komentujú jeho výzor alebo správanie. Tieto pravdy sú sémantické. Vyjadrujú spôsob, akým sa používa jazyk.

Smedslund zaviedol termín „psychologický“ pre skúmanie a systematické prezentovanie takýchto sémantických pravidiel. Presne tak ako Euklidova geometria, aj v tomto prípade súbor sémantických postulátov prinesie veľkú varietu „teorém“ vyjadrujúcich ďalšie konzekventné sémantické vzťahy. Pritom nič z toho nemusíme overovať v laboratóriu alebo na trhovisku. Prevládajúce laboratórne výskumy testujúce sémantické teorémy sú stratou času a peňazí.

Smedslundov najdôležitejší príspevok k fenoménu psychologického je založený na sémantickej analýze zväzku výrazov, ktoré obklopujú pojem osoby a jeho alebo jej aktivity (kritickú analýzu pozri In: *Psychological Inquiry* 1991).

Smedslundova analógia medzi štruktúrou psychologického a štruktúrou euklidovskej geometrie znepokojovala niektorých diskurzívnych psychológov. Zdá sa, že Wittgenstein demonštroval, že sémantická štruktúra jazyka-v-použití (*language-in-use*) sa viac podobá sieťi rodinných podobností než jasne vymedzeným deduktívnym vzťahom, aké nachádzame u Euklida. Waismann použil termín „otvorenej textúry“ na vyjadrenie neúplného a dočasného charakteru sémantických vzťahov medzi časťami sémantického systému v jeho aktuálnom používaní. Ak bude Smedslundova technika spočívať v hľadaní analytických výrokov vyjadrujúcich základnú sémantiku jazyka, obzvlášť tej jej časti, ktorá zahŕňa dôležité psychologické pojmy, pričom ich oddelí od takých hypotéz, ktoré vyžadujú empirické skúmanie, bude nepochybne správna.

**Wittgenstein.** Podľa Monka Wittgenstein zamýšľal skúmanie významu, ktorým začínajú *Philosophical Investigations*, ako prolegoména k filozofickej analýze matematiky na jednej strane a psychológie na strane druhej. V oboch disciplínach bolo mnoho chýb, ktoré väčšinou pochádzali z naivných vier v iluzórne objekty. Viera v takéto zavádzajúce kategórie neexistujúcich objektov vyrastá z istých charakteristických omylov a zmätkov, ktoré pramenia v nepochopení gramatiky jazyka a normatívnych úloh rozličných ďalších diskurzívnych praktík. Takéto konfúznosti skoro vždy nastávajú pri nelegitimnej generalizácii jedného fragmentu z gramatiky nejakého kľúčového výrazu na všetky použitia tohto výrazu, ktorá je motivovaná snahou o všeobecnosť a predpokladom, že všetky disciplíny si vyžadujú teoretizovanie v štýle fyzikálnych vied. Nelegitimné rozšírenie gramatiky spolu s odsunutím epistemologických

modelov z ich správnych miest viedlo k charakteristickým chybám matematikov a psychológov.

Bohaté slovníky „prirodzených jazykov“ zahŕňajú prepracované a sémanticky komplexné psychologické slovníky (lexikony). Sú tu kognitívne slová, emocionálne slová, slová vyjadrujúce prebratie a odmietnutie zodpovednosti, slová vyjadrujúce telesné pocity atď.. Všetky tieto slová musia byť preskúmané v ich každodennom použití, tak povediac v špecifickom kontexte správania a činnosti. Wittgenstein nazýval tieto činnosti- v kontexte (activities-in-contexts) „jazykovými hrami“. Jeho analýzy toho, ako sa používajú naše psychologické slová (slová „štandardného Európana“), mimoriadne prispeli k našej schopnosti diagnostikovať charakteristické ontologické chyby kognitívnej psychológie. Je tragédiou, že poprední psychológovia zväčša ignorovali jeho dielo, odsudzujúc sa tak na život spočívajúci v premárnenom úsilí – v honbe za chimérami.

Antropológovia boli múdrejší. Antropologickí lingvinisti [8] začali s rovnakou technikou analýzy jazykov používaných v exotických kultúrach a kontextoch odhaľovať veľkú rozmanitosť lokálnych psychológií.

Začínajúc zdánlivo samozrejým konštatovaním, že slová sa možno naučiť len vo verejných kontextoch, Wittgenstein v jednej zo svojich najlepších analýz ukázal, ako možno získať slovník na vyjadrovanie našich privátnych pocitov nám samým a iným a diskutovať o nich s inými. Ďalej ukázal, že stabilitu významov v našich použitíach týchto slov nemožno vysvetľovať prostredníctvom referencie na mentálne exempláre toho, čo tieto slová znamenajú. Jazyk iných ľudí a predovšetkým verejné materiálne objekty ako príklad správneho používania, alebo, ak chcete, ako jeho vzory, slúžia na zachovanie významov slov a správnosti gramatických štruktúr pred hrozbou privátneho odklonu od bežných noriem. Naše privátne pocity nachádzajú vyjadrenie vo verejných prejavoch (displays). Práve tieto prejavy, začlenené do primeraných kontextov, predstavujú príležitosti pre etablovanie významov slov vyjadrujúcich pocity.

Ako? Po prvé, ako slovné substitúty telesných prejavov, ktoré majú rovnakú vyjadrovaciu silu a aj rovnakú funkciu v každodennom živote ľudí. Práve vďaka všadeprítomnosti prirodzených vyjadrení toho, „ako sa mám“, je možná psychológia subjektívneho.

## **Nový štýl výskumného programu psychológie**

### **Príklad 1 : vedecké skúmanie kašľania**

Z môjho doterajšieho výkladu sa druhá kognitívna revolúcia zdá byť veľmi všeobecnou a programovou. Pokúsím sa ju prezentovať v konkrétnějších termínoch imaginárneho výskumného programu, ktorý sa však dá realizovať. V sociálnej psychológii existuje prázdne miesto. Pokiaľ viem, neexistuje žiadna veda o kašľaní. Takúto novú vedu by sme mohli nazvať „bexológia“, z gréckeho hexo – kašeľ. Najprv zvážme „kašeľ na koncerte komornej hudby“ – kašeľ, ktorý je neudržateľný, ktorý sa neodvratne vyvíja od jemného podráždenia v hrudi až do chvíle, kedy nemôžete robiť nič iné, než kašľať. Všimnime si, aký má osoba vzťah ku kašľu na koncerte komornej hudby. Mechanizmus beží a akokoľvek by sme sa pokúšali, nedokážeme ho ovládnuť. Mohli by sme povedať, že ide o čisto neuro-fyziologický fenomén, a napriek tomu, že sme si celkom vedomí podráždenia, cítime sa neodvratne nútení kašľať. Potom existuje sémantický kašeľ. Sú rôzne sémantické kašle. Kašeľ typu „Venujte mi prosím pozornosť“ je jedným z nich. Iný je kašeľ, ktorý sa používa pri vstupe do miestností, ak chceme zaujať



niekoho pozornosť. Znamená (je použitý pre rovnaký účel ako) „Prepáčte, máte chvíľu čas?“. Existuje tiež kašeľ varujúci spolubesedníka, že osoba, o ktorej klebetíme, sa nachádza vo sfére počutelnosti. Existuje tiež zámerné použitie kašľa na fyziologický účel, a to na vyčistenie bronchiálnych trubíc. Preskúmanie viacerých druhov kašľa by konštituovalo psychologický výskumný program v modernom štýle, ktorý je v súlade s programom druhej kognitívnej revolúcie.

Každý takýto program má dva aspekty. Je tu skúmanie neurofyziológie kašľania. Potom je tu skúmanie roly sémantického kašľa, zámerného použitia tohto neurologického mechanizmu osobou pre najrozličnejšie druhy komunikatívnych sociálnych úkonov a účelov. Navyše, sémantický kašeľ musí byť produkovaný spoločne, teda kašeľ predsedajúceho musíme pochopiť ako žiadosť o pozornosť, aby mohol slúžiť tomuto účelu. Inak by sme si mohli myslieť, že si chceľ prečistiť hrdlo. Sémantický kašeľ sa uskutočňuje ako sociálne zmysluplný akt jeho pochopením inou osobou (osobami). Takéto pochopenie nemusí byť subjektívnym, privátnym aktom spolubesedníka. V prípade otváracieho kašľa predsedajúceho nepredpokladám, že by niekto v miestnosti vykonával nejakú subjektívnu prácu. Ostatní sa jednoducho naňho zahľadia a spozornujú. Sémantický kašeľ pritom nie je len spoločne konštruovaný, ale musí mať svoje miesto v zmysluplnej následnosti. Presne vieme, čo je kašeľ predsedajúceho, pretože zapadá do istej epizódy s určenou štruktúrou. Kašeľ sa objavuje v určitom bode následnosti. Mohli by sme nakresliť Sausurrovu mriežku so syntagmatickou štruktúrou istého typu epizódy na jednej osi a s paradigmatickou štruktúrou alternatívnej činnosti, ktorú by mohol predsedajúci vykonať namiesto kašľa, napríklad zaľúkať o pohár na vodu, na osi druhej.

Vznikne nám tak dôležitý výskumný nástroj, a to vynachádzanie a testovanie verbálnych ekvivalentov. Ak silný výrok, že základy psychológie sú diskurzívne, je správny, potom by sme mali dokázať nájsť verbálne ekvivalenty pre akékoľvek ne-verbálne aktivity, ktoré sa objavujú, či už sú verejné, alebo privátne. Kašeľ napríklad by sme mohli nahradiť rôznymi verbálnymi výrokmi. Jeden by mohol byť „Zobudte sa! Idem niečo oznámiť!“, iný by mohol byť: „Pozrite! Niektu tu je!“ atď., atď. Aký je rozdiel medzi oznamovaním, odkazovaním a pod. prostredníctvom konvenčného znaku prebratého z repertoáru ne-verbálnych znakov a použitím jeho verbálneho ekvivalentu? Zjavný rozdiel je v tom, že ne-verbálny ekvivalent má častokrát väčšiu silu. Ďalším rozdielom je že ne-verbálnu prezentáciu nejakej správy ľahko možno pochopiť alternatívne. Kašeľ je jemne dvojznačný. Zakašľanie namiesto slov „Ticho, prichádza premiér“ dovoľuje prichádzajúcej osobe vysvetliť si ho ako jednoduchý bronchiálny kašeľ, teda nezmyselný automatizmus, ale spolubesedník si ho vysvetľuje ako varovanie. Kašeľ má tento nádherný dvojitý charakter. Vidíme, že často máme dobrý dôvod použiť znak kašľa namiesto verbálneho ekvivalentu.

Metodológia, ktorú som použil na objasnenie psychológie sémantického kašľa, je založená na nahradení explicitných verbálnych foriem, o ktorých predpokladáme, že majú rovnakú ilokučnú silu ako kašeľ keď sa nazdávame, že sa v nejakej rozvíjajúcej epizóde nachádzajú práve na tom istom mieste ako kašeľ. Ak má byť takáto technika použitá, musíme predtým rozumieť intencionálne – normatívnej štruktúre celej verbálnej konverzácie. Metodológia rozšírenej diskurzívnej psychológie predpokladá dobre fundovanú sociolingvistiku, na ktorej môže byť založená metodológia verbálnej substitúcie.

**Dvojitá rola jazyka v diskurzívnej psychológii.** Jednou z pohnútok, ktorá nás viedla k novému pohľadu, je centrálné miesto vyhradzované jazyku. Výrok, že jazyk je pre psychológiu istým spôsobom kľúčový, možno ľahko pochopiť nesprávne. Požiadavka dať jazyku centrálné miesto má dve stránky. Mnohé diskurzívne praktiky prebiehajú výlučne v nejakom jazykovom médiu, napríklad rozhovory o spornej otázke. V iných prípadoch nie je médiom jazyk, ale nejaký jazyku podobný systém (language-like system). Nápad pozerať sa na kašeľ v „sémantickom“ rámci je založený na myšlienke, že funguje spôsobom podobným jazyku. O rôznorodých podobách kašľa si treba položiť sémantické otázky.

O správnom situovaní kašľa s istým významom v následnosti činností konštituujujúcich epizódu, v ktorej práve kašeľ hrá jazyku-podobnú funkciu, si treba kľásť syntaktické otázky. Ak budeme tieto činnosti považovať za jazyku-podobné fenomény, budeme nadväzovať na pojmy, ktoré zvyčajne používame na pochopenie toho, ako sa jazyk používa. Samozrejme, ako jazyk, tak aj jazyku-podobné aktivity podliehajú pravidlám, pretože všetky formy diskurzívnych aktivít možno hodnotiť podľa lokálnych kritérií správnosti a nesprávnosti.

Ako vidíme, okrem aktívneho použitia má jazyk aj druhú funkciu, ktorej dôležitosť sa ukazuje vo vývoji empirickej metodológie spojenej s týmto stanoviskom. Jazyk sa tiež používa na sekundárne komentovanie primárnych interakcií. Touto zvláštnou sekundárnou aktivitou, ktorá bola najdôležitejšia a najzaujímavejšia v prvých obdobiach etogenického výskumného programu a ktorú tak zdôrazňoval vo svojich prácach Peter Marsh [9] a iní, bolo objasňovanie (accounting). Objasňovanie spočívalo v pochopení zmyslu toho, čo sa stalo, resp. v snahách napraviť nedorozumenia a pod. Existuje ešte ďalšie, veľmi samozrejmé použitie jazyka, ktoré sa až donedávna príliš nezďôrazňovalo, totiž jeho použitie pri klasifikácii. Napríklad pri klasifikácii lokálne uznávaných emócií používame deskriptívne termíny emocionálneho slovníka prirodzených jazykov. V porovnaní s úlohou jazyka pri objasňovaní je to celkom iné použitie. Garfinkelova etnometodológia sa zaoberá možnosťami objasnenia ľudských prejavov. Nehovorí nám však nič o tom, ako ľudia klasifikujú akty, ktorých postupnosť, ak je prerušená, možno obnoviť objasnením. To sa pokladá za samozrejmé.

## Príklad 2 : psychológia emócií

Rozšírenie diskurzívnych pojmov na jazyku-podobné interakcie, ako aj na privátne použitia symbolických systémov ilustruje súčasný vývoj v psychológii. Psychológia emócií sa v poslednej dobe rozčlenila na dva odlišné druhy výskumov. Jeden z nich je vcelku nový a zaužíval sa preň názov emociológia (emotionology) [17]. Ide o skúmanie vývoja a zmeny lokálnych spôsobov klasifikovania a normatívneho obmedzovania a predpisovania emocionálnych prejavov, ktoré sa skúmajú ako vyjadrenia istých druhov súdov. Emociológia je lokálna „teória“ o povahe a rozsahu emócií, ktoré sa vyjadrujú použitím špecifických slovníkov. Pri pozornej prechádzke svetom, prechádzajúc z jedného jazyka do druhého a z jednej kultúry do inej, si môžeme všimnúť, aké rôznorodé sú katalógy emócií uznávaných v konaní a v príbehoch ľudí, ktorých stretávame. Ako však vedecky užitočným spôsobom môžeme uchopiť túto rôznorodosť, teda rozličné emócie, ktoré sa uznávajú, rozvíjajú, vyučujú, na ktorých sa nástojí, kvôli ktorým sa trestá a odmeňuje atď., v odlišných kultúrach? Určite nie za pomoci predpokladu, že exotickú kultúru vždy môžeme preložiť do našej vlastnej! Z diskurzívneho hľadiska možno taxanómiu emócií používaných v danej kultúre získať skúmaním spôsobov použitia

lokálneho slovníka – *ceteris paribus*. Napríklad v španielčine neexistuje slovo, ktorým by sme mohli adekvátne vystihnúť použitia anglického slova „embarrassment“ (rozpačitosť). V španielčine existuje mnoho odlišných slov pokrývajúcich odlišné aspekty toho, čo my zhŕňame spolu pod pojem „embarrassment“. Anglický a kastílsky slovník sa teda odlišujú vo veľmi dôležitých ohľadoch, takže to, čomu sa Španieli učia, a reakcie, k akým sú vedení počas učenia sa ich jazyku, ako aj kultúrne praktiky, ktoré sprevádzajú toto učenie, je trochu odlišným emocionálnym systémom. Učia sa zdôrazňovať niektoré aspekty života v kresťanskej kultúre a iným naopak neprikladať význam, učia spájať veci tak, ako ich Angličania zvyčajne nespájajú.

Skúmanie slovníka by malo priniesť súbor pravidiel pre používanie slov, o ktoré sa zaujímate, a to pravidlá vyjadrujúce lokálne normy ich používania. Je dôležité nezabúdať na to, že „pravidlo“ je pojem, ktorý by jazykovedec mohol použiť na vyjadrenie normatívnej regularity. Musíme sa vystríhať, aby sme neskĺzli k predstave, že časťou psychologickéj teórie by mohlo byť vysvetľovanie toho, ako sú ľudia schopní konať správne a hovoriť spisovne. Slová nášho materinského jazyka nepoužívame správne tak, že dodržiavame pravidlá! S istou rezervou môžeme povedať, že emocionálne slová sa zrejme používajú spôsobmi, ktoré môžeme vyjadriť v štyroch hlavných súboroch pravidiel kategorizovaných na základe kritériálneho aspektu ich správneho použitia.

1. *Príslušné telesné pocity* patria ku kritériám používania takých emocionálnych slov, ako napríklad „strach“ a „pôžitok“.

2. *Charakteristické telesné prejavy* sú do istej miery kritériami správneho používania takých slov, ako sú „hnev“ a „smútok“.

3. *Kognitívne sudy týkajúce sa pôvodu/príčiny/cieľa* uvedených pocitov a prejavov sú do istej miery kritériami takých slov, ako sú „sklamanie“ a „nuda“.

4. *Morálne sudy súvisiace s nejakým lokálnym morálnym poriadkom týkajúce sa morálneho charakteru predpokladanej príčiny fyziologického reakčno/etologického a sociálne akty* zodpovedajúce týmto morálnym súdom sú kritériami pre také slová ako „rozpačitosť“ a „žiarlivosť“.

Aká je funkcia emocionálneho prejavu v epizóde každodenného života? Aký je zmysel skákania hore-dolu, kričania, hlasného nadávania a červenania sa, „prejavovania hnevu“ pri dohadovaní sa o ofsajde na Wimblendone? Čo robíte, keď sa násilne usmievate pri gratulácii niekomu, koho úspech vás ponížil? Podľa princípov diskurzívnej psychológie by sa tieto emocionálne prejavy mali chápať ako vyjadrenia súdov. Z hľadiska sémantiky sa majú chápať ako „spontánne“ alebo „bezpremisové“ (premiseless) sudy, teda sudy, ktorým sa učíme alebo ktoré sme prirodzene disponovaní vyjadrovať, na rozdiel od takých, ku ktorým dospievame po procese racionalizácie. Emocionálny prejav môže vyjadrovať veľmi komplexný súd. Upozornili ma, že termín „bezpremisový“ nie je snáď celkom primeraný na charakterizovanie takého druhu úsudkového výrazu, ktorý vykonávame emocionálnym prejavom alebo pocitom. Takéto „sudy“ sa vzťahujú k rôznym presvedčeniam, najmä k presvedčeniam týkajúcim sa povahy a kvality príčiny/pôvodu/zámienky telesnej reakcie, ktorej pripisujeme daný súd alebo ktorú môže prípadne vyvolať sama úsudková reakcia. S prihliadnutím na to, by sme mohli tieto sudy nazvať entymemetickými (enthymemetic) súdmi, t.j. zrútenými argumentami, ktorých logická štruktúra a chýbajúce premisy by sa mohli rekonštruovať. Toto je však presne istý druh skry-



tého mystického poznania, ktoré sa snažím z psychologického myslenia vymazať. Skôr by som povedal, že vzťah medzi zámienkou a pocitom/prejavom je buď prirodzený (darwinovský), alebo nacvičený. A že kognitívne je imanentne prítomné v úlohe prejavu a v pociť, kde je relevantné, a nie v nejakých imaginárnych antecedentoch.

Zdá sa, že existujú 4 hlavné oblasti emocionálnych prejavov ako vyjadrení súdov.

1. *Eстетické zážitky*. Napríklad prejav znechutenia je vyjadrením „spontánneho“ estetického súdu „Je to hnusné“.

2. *Morálne hodnotenia*. Napríklad prejav hnevu, ako ukázal Averill, je komplexnou štruktúrou vyjadrujúcou hierarchiu vzájomne prepojených morálnych súdov. Keď sa niekto prejavuje hnevom voči niekomu inému, tieto hodnotenia vyjadrujú:

a) súd, podľa ktorého konanie druhej osoby je ponižujúce, očierňujúce alebo že porušuje práva inej osoby spôsobom chápaným ako poškodenie postihnutej osoby;

b) súd, podľa ktorého za takéto konanie môže táto iná osoba;

c) akt pokárania.

Prejav teda vyjadruje dva morálne súdy a slúži na vykonanie morálneho aktu.

Len prostredníctvom zohľadnenia vzťahov medzi zainteresovanými osobami, so zvláštnym dôrazom na lokálny morálny poriadok, v ktorom sa epizódy emocionálnych prejavov vyskytnú, sa dá rozuzliť psychológia takých zložitých emócií, ako sú žiarlivosť, vládňosť, závisť a pod. Rozdiel medzi poslednými dvomi závisí od toho, či si myslíte, že úspech inej osoby vás ponížil, alebo si len želáte, aby ste aj vy mali také šťastie.

3. *Súdy vyjadrujúce opatrnosť (prudential judgements)* Napríklad, prejav strachu by mohol byť istým diskurzívnym naznačením, že objekt, ktorý sa objavil v dohľade, je nebezpečný.

Keďže my, moderní ľudia, sme telesné pocity začali zahŕňať medzi emócie pôvodne obmedzené na vonkajší prejav, musíme podľa diskurzívneho obratu k telesným pocitom pristupovať rovnako. Musíme teda konštruovať pocity ako privátne vyjadrenia tých istých súdov, ktoré sú verejne vyjadrené v tradičnom prejave. Privátne pociťovanie hnevu je vyjadrením súdu, naša dôstojnosť, práva a pod. boli porušené činom niekoho iného. Naša emócia nemôže teda bez verejného vyjadrenia vyjadrovať sociálny akt pokárania – ak si len sami seba pri tomto akte nepredstavíme.

4. *Sociálne správanie*. Napríklad prejav rozpakov by mohol vyjadrovať súd, ktorý vynášam o svojom vlastnom správaní, ktoré, videné očami druhých, sa zdá hlúpe alebo nevhodné. Prejav tak slúži na demonštrovanie mojej príslušnosti k lokálnym sociálnym normám správania a zvykom a môže mať aj ďalšiu funkciu – môže byť istým druhom ospravedlnenia.

Vo svetle práce Stearnsovcov [17] mám veľkú chuť tvrdiť, že konštruovanie telesných pocitov ako emocionálnych prejavov parazituje na konštruovaní telesných prejavov ako vyjadrení emócií. Tak sa evidentne pravdivá téza vývojovej psychológie stáva aj tvrdením dejín psychológie človeka. Ako zaujímavo píše Lutz [8], ľudia kmeňa Ifaluk nepovažujú telesné pocity za nevyhnutné alebo nepostrádateľné zložky emocionálneho zážitku.

Nová línia v psychológii emócií by sa teda mala zamerať na viditeľné emocionálne reakcie, emocionálne prejavy, a považovať ich za vyjadrenie istého druhu súdu. Prirodzený vývoj metodológie skúmania emócií by mal viesť k zváženiu toho, aký druh výpovede by poslužil rovnakému účelu, aký má súd. Ak sa pokúšame zistiť, na vyjadrenie akého súdu sa používa

emocionálny prejav alebo pocit a aký sociálny akt sa pritom uskutočňuje, mohli by sme skúsiť nahradiť ich verbálnou formou súdu. Môžeme sa pritom spoľahnúť na intuície aktérov, ktorí poznajú situácie tohto typu vytvárajúce aj kontext daného súdu.

Poslednou otázkou zostáva objasniť rozdiel medzi verbálnou formou súdu a jeho telesnou alebo „ctologickou“ formou. Prečo ešte stále máme emocionálne prejavy, stelesnené vyjadrenia súdov, keď ilokučná sila emocionálneho prejavu sa môže tlmočiť aj rečou? Môžeme predpokladať, že schopnosť vyjadrovať ilokučnú silu slovne mali už najstarší používatelia jazyka a že ešte nejakých tých 100 000 rokov ju budeme mať. Prečo sa potom ľudská rasa ďalej červenala, kričala, hrozila pästami, plakala a pod.? Existujú najmenej dve črty stelesneného prejavu, ktoré naznačujú jeho dôležitú pretrvávajúcu funkciu, ktorú reč sama nemôže dosiahnuť. Predovšetkým je to sila. Sila tantry je omnoho väčšia než sila výroku „Strašne ma rozčuľuješ“! Ešte dôležitejšou črtou je s ničím neporovnateľná úprimnosť prejavu. Lútošná poznámka „Ospravedlňujem sa, že som rozliat víno“ môže byť prednesená pokrytecky, ale pre klamára je veľmi náročné prelievat krokodílie slzy alebo predstierať veselosť. Slabé pokusy zostanú zvyčajne nepovšimnuté v záujme sociálnej kohéznosti. Ľudia sa ľahko naučia prejavovať vykonštruované emócie voči deťom a iným ľahko ovplyvniteľným osobám. Príkladom vykonštruovanej emócie môže byť prejav hnevu, pretože to môže mať lepší výsledok, než jednoducho povedať: „Bol by som rád, keby si nestrkal ten nôž do elektrickej zástrčky, ak ti to neprekáža“. Prejavenie emócie snáď zvyšuje účinnosť daného súdu.

Ak prijímame diskurzívny obrat, má to aj ďalší dôsledok. Emocionálny prejav musíme chápať ako krok alebo štádium vo vyvíjajúcej sa epizóde, ktorá je definovaná v širšom sociálnom, kultúrnom a morálnom kontexte. Epizódy nadobúdajú isté „tvary“, pričom niekde sa vyostroujú a niekde upokojujú. Skoro určite budú existovať lokálne konvencie toho, ako sa majú epizódy rozvíjať, ako aj množstvo objasnení, keď sa epizódy podľa nich nerozvíjajú. Goffman rozvinul systematické skúmanie „opravných výmen“, epizód, v ktorých požadujeme, dávame a prijímame ospravedlnenia.

### Príklad 3 : diskurzívne objasnenie pamäti

Tretím príkladom oblasti psychologického výskumu, ktorá sa transformovala vplyvom „diskurzívneho obratu“, je fenomén pamätania si [11]. „Pamätáme“ si tak, že sebe samým alebo iným predkladáme nič, čo sa chápe ako reprezentácia alebo opis niečoho, čo sa nám stalo v minulosti a čoho sme si boli vtedy vedomí. Z hľadiska diskurzívneho postoja pri pamätaní používame isté zariadenia, ako napr. náš pamäťový mozgový mechanizmus, poznámky v blokoch, značky na stromoch, uzlíky na vreckovkách atď., aby sme podložili naše reprezentácie a opisy minulosti. Poznámka v bloku nie je spomienkou, ako ňou nie je ani molekulárna konfigurácia v mozgu. Spomienka je reprezentácia. Reprezentácia je spomienkou len vtedy, ak je presnou alebo pravdivou reprezentáciou nejakej minulej udalosti, stavu, krízy atď., v ktorých sme boli zaangažovaní a ktorých sme si boli vedomí.

Ľudské spomienky sú vždy vyjadrené jedným z troch spôsobov – ako predstavy (zvyčajne vizuálne, ale niekedy sluchové, či dokonca dotykové), ako telesne realizované aktivity a po tretie, ako tvrdenia. Tieto výkony pamäti sa môžu vykonávať buď privátne, alebo verejne. Čo ich vlastne robí spomienkami? Mohli by sme sa spýtať, ako sa reprezentácie, o ktorých predpokladáme, že sú spomienkami, odlišujú od tých, ktoré sú fantáziami? Pri experimentálnom

výskume pamäti sa táto otázka vo všeobecnosti nekladie, pretože experimentátor kontroluje minulosť, má o nej nezmazateľný záznam a dokáže teda bez problémov porovnať reprezentácie a tvrdenia o minulosti so svojím záznamom. Keď naša pamäť vykonáva bežné úlohy, nedisponujeme podobnými nezmazateľnými záznamami, tak, ako ním nedisponujeme ani vtedy, keď učíme dieťa rozdielu medzi zapamätaným a len predstavovaným. (Všimnime si, že „len“, ktoré sa zdá byť v tomto kontexte prirodzené, ukazuje, ako hlboko je v našej kultúre zakorenený normatívny charakter pamätania.) Nerozlišujeme medzi nimi na základe referencie na nejakú kvalitu predstavy alebo aspektu tvrdenia. Neporovnávame ich ani na základe stôp minulosti, pretože existuje len veľmi málo takýchto stôp. Spomínanie sa nepodobá amatérskej archeológii.

Spomienky sa tvoria diskurzívne. Status tvrdení malého dieťaťa založených na jeho spomienkach sa stanovuje v dialógu s jeho alebo s jej opatrovateľmi. Takéto verejné „dohadovanie“ sa o autenticite je črtou spomínania si v každom období nášho života. Kritériá koherencie ho podporujú, ale nenahrádzajú. Môžeme ho tiež podporiť použitím dokumentov a iných záznamov, ktorými, ako sa hovorí, „osviežujeme naše spomienky“. Skúmanie takýchto „dohadovaní sa“ je v počiatkoch, ale už prvé štúdie [11] priniesli isté zaujímavé výsledky. Keďže pamätanie je paradigmaticky sociálnou aktivitou, nevyhnutne treba zohľadniť štruktúru sociálnej skupiny, v ktorej „dohadovanie“ prebieha, a hlavne identifikovať mocenské vzťahy medzi jej členmi – či už ako jednotlivcami, alebo ako reprezentantmi pamäťovo dôležitých kategórií ľudí. Middleton a Edwards zistili, že pamäťové práva (memorial rights) môžu byť spochybnené a uzurpované. Podľa ich výskumov sa rozhodujúcim faktorom pre výsledok spochybnenie pamäťových práv zdá byť pohlavie. Na detailné preskúmanie procesov vytvárania pamäte je potrebný rozsiahlejší výskum ich modelu, t.j. starostlivé skúmanie zaznamenaných konverzácií o spomienkach.

Keď neuropsychológovia riešia svoju úlohu v rámci komplexných programov potrebných na pochopenie ľudskej pamäte, musia sa spoliehať len na pamäťové výroky, ktoré boli nejako certifikované. V honbe za molekulami pamäte však nechceme skončiť pri objasnení toho, na čom sú založené naše fantázie. Spôsobom, ako udržať správne smerovanie neurobiologického výskumu, je možno nezabúdať na dôležitý fakt, že pamätanie je úloha pre ľudí a že „pamäťové stroje“ v ich hlavách nie sú o nič viac ani menej dôležité než diktafóny a záznamníky, ktoré tiež používajú.

**Zachovanie individuálneho aktéra.** Čo hovorí nová psychológia o jednotlivcoch? Jednou z príčin sklamaní z pôvodnej kognitívnej revolúcie Brunera a Millera je, nehľadiac na Brunerove zdôrazňovanie zámerov, že aktívni ľudia akoby opäť boli z ontológie akademickej psychológie vymazaní. Ak sú ľudské bytosti mechanizmami, tak ľudia sú iba divákmi svojich vlastných kognitívnych procesov.

Rola osôb v diskurzívnej psychológii je v istom zmysle veľmi jednoduchá, a v inom zmysle sa bude musieť podrobne rozpracovať. Až doposiaľ zdôrazňovala mieru, do akej sú veci, ktoré robíme, zo sémantického hľadiska efektívne iba v rámci verejného sociálneho sveta, v ktorom sú pochopené inými ľuďmi a v ktorom získavajú špecifický a určitý význam. Už práca Pearcea a Cronena [14] o koordinovanom prístupe k významu obsahovala starostlivé skúmanie, do akej miery a pri akej príležitosti ľudia menia relatívne neurčité sociálne akty na akty relatívne určité.

Psychológia neskúma reakcie izolovaných jednotlivcov na náhodnosti ich prostredia. Na druhej strane by bolo nezmyselné ignorovať rolu ľudskej individuality a skúmanie jednotlivých ľudí. Nejakú ich predsa musíme dostať do príbehu. Michel Argyle ([1], 179-193) dávno zaviedol pojem „sociálnych zručností“ (social skills), ale táto inovácia nebola rozvinutá tak, ako by mohla byť. Som presvedčený, že sa to stalo najmä kvôli pretrvávaniu starej hroznej „experimentálno-štatistickej“ metodológie empirických výskumov. Bola to však správna myšlienka.

Zručnosť má dve veľmi charakteristické črty :

1. Zručnosť je predovšetkým pretrvávajúca dispozícia konať v istých situáciách istými spôsobmi, zahrať dlhú loptičku, keď je súper pri sieti. Ako pretrvávajúca dispozícia musí však byť niekde zakotvená, v nejakej stálej charakteristike osoby, ktorá je jej nositeľom. Zručnosti sú väčšinou zakotvené v nervových štruktúrach, ktoré vznikajú učením sa zručnosti. Keď sa niekto učí hrať na flautu, jeho mozog sa takmer permanentne mení. Táto komplexnosť existuje, hoci, ako podotkol už nežijúci Donald Broadbent [3], mozgy odlišných ľudí sa pri učení tej istej zručnosti menia odlišným spôsobom. Musí však existovať nejaká konečná disjunkcia možných stavov mozgu (brain – states), ktorá by mohla slúžiť ako opora, resp. základ zručnosti hry na flautu a ktorá sa musí všemožne odlišovať od nervových základov rezbárskej zručnosti.

2. Z toho však nevyplyva, že objavenie toho, na čom sa zručnosť zakladá, adekvátne objasňuje, čím táto zručnosť je. Zručná činnosť je *správnym alebo najlepším* spôsobom robenia niečoho. Zručnosti nie sú definované len v termínoch ich základov, ale tiež v termínoch sociálne lokalizovaných kritérií a konvencií, ktoré vymedzujú správny spôsob robenia niečoho.

Kde sú tieto konvencie a kritériá lokalizované? Niekedy ich môžeme nájsť v návodoch a inštrukčných príručkách, inokedy v múdrosti tých, ktorí ich praktizujú. Niekedy sú jednoducho imanentné činnosti samej. V našom skúmaní prezývok a ich vplyvu na vývoj osobnosti [13] sme zistili, že deti, ktoré boli skvelé vo vymýšľaní prezývok, čo by sme mohli chápať ako pridržanie sa absolútne štandardných vzorov pôvodu a významu, nemali žiadnu explicitnú znalosť o konvenciách, ktoré použili vo svojom zručnom výkone.

Zručnosť je teda niečo neredukovateľné na neurologický základ, hoci bez neho by nemohla existovať. Tento základ neobsahuje aspekt správnosti. Bez tohto pojmu máme len činnosť, nie zručnú činnosť. Zručnosť sa potom zakladá na dvoch pilieroch, jeden je nervový, druhý je normatívne explicitný v komunite, alebo implicitný v činnosti.

**Čo je individuálna myseľ v diskurzívnej psychológii?** Psychológia je skúmaním toho, ako, prečo, kedy a kde aktívni ľudia používajú znaky s najrôznejšími cieľmi, napr. pre myslenie, plánovanie, predvídanie, súdenie, klamanie, kalkulovanie, formovanie spolkov, očierňovanie súperov, prezentovanie spomienok na minulosť, atď. Na verejnej scéne interpersonálnych konverzácií a iných symbolických interakcií sa ľudia komplexne vysvetľujú ako hovoriaci ústami, mávajúci zástavami, kresliaci kriedami, atď. Pre naše porozumenie týchto činností ako spoločných alebo kolektívnych aktov v nejakom kontexte je irrelevantné, či zúčastnení aktéri tiež aktívne konštruujú privátny diskurz. Keď tak konajú, potom privátnym diskurzom každej osoby je jej myseľ. Ako dlho upozorňovali filozofi, subjekt ako autor verejných a privátnych diskurzov nie je entitou, ktorú môže osoba, ktorej subjekt patrí, pozorovať. Diskurzívne vysvetlenie tohto dôležitého faktu je takéto: „Ja“, ktoré explicitne alebo implicitne uvádza každý diskurzívny akt každého jednotlivca, nie je vyjadrením vzťahujúcim sa na nejakú entitu a pod.,

ale indexným znakom spájajúcim obsah a sociálnu silu aktu hovorenia (alebo používania znakov vo všeobecnosti) s fyzickou situáciou, morálnym postavením a sociálnou pozíciou daného hovoriaceho. Môj verejný a súkromný diskurz sa označuje ako „Ja“, a tak sa označuje aj moja zodpovednosť ako osoby v istej komunite. Nie je žiadny rozdiel medzi rolou osôb pri konštrukcii privátnej konverzácie a ich rolou vo verejnom diskurze.

**Zhrnutie diskurzívneho obratu.** Prvá kognitívna revolúcia bola veľkým krokom vpredlámajúcim putá, ktorými pozitivizmus spútal možnosti psychologickéj vedy. Kognitívne procesy sa už nemohli viac odmietať ako irelevantné pre vedeckú psychológiu. Stali sa jej jadrom a muselo sa k nim pristupovať seriózne. Prehmat, ktorý sa druhá kognitívna revolúcia pokúša napraviť, spočíval v tom, že kognitívne aktivity boli abstrahované a zmenené na formálne procesy. Je to príbeh rozprávajúci o tom, ako sa propozičná logika ako gramatika diskurzu, v ktorom môže byť každý ťah reprezentovaný ako kalkulatelná funkcia, vkradla do kognitívnej psychológie v podobe zdanlivo plodného počítačového modelu s predstavou poznania ako spracovávanía informácií. Zdalo sa, akoby za tým, čo robíme, bola ďalšia vrstva poznávacích činností – spracovávanie informácií. Neprebíha žiadne iné *myslenie*. Existujú len neurofyziológické procesy prebiehajúce v mozgu a v nervovom systéme a diskurzívne procesy, ktoré vykonávajú zruční aktéri realizujúci ten či onen projekt. Neurofyziológické procesy sa riadia kauzalitou fyziky a chémie, diskurzívne aktivity sa riadia pravidlami a konvenciami používania symbolov. Pred psychológom vždy stojí dvojité úloha. Na jednej strane skúmame neurofyziológickú bázu toho, čo môžeme robiť, a to, ako sú naše zručnosti zakotvené v pretrvávajúčich stavoch nášho nervového systému. Na druhej strane pozorujeme interpersonálne použitia týchto zručností, ktoré sa využívajú na realizáciu všetkých druhov diskurzívnych aktov. Posledný obrat na dlhej ceste k vedecky rešpektovanej psychológii viedol k systematickému a radikálnemu prehodnoteniu psychologických fenoménov, napríklad emócií, a to nie ako fyziológických reakcií alebo podmienených reakcií, ale ako diskurzívnych aktov, ktoré sú presne lokalizované v štruktúrach rozvíjajúcich sa epizód. Počas niekoľkých uplynulých rokov prenikol tento prístup do nových oblastí psychológie: do oblasti postojev [2], spomienok [11], pripisovania zodpovednosti [6] atď. Môžeme len dúfať, že tento proces bude pokračovať, až kým sa psychológia bude môcť stať rešpektovanou paradigmou humanitných vied.

**Čo robím a ako to robím.** Celú našu doterajšiu analýzu môžeme považovať za spôsob zisťovania toho, čo je to, čo ľudia robia, teda za spôsob prezentovania fenoménov ako zamýšľaných a normatívnych. Zostáva otázka: *Ako robíme veci, ktoré robíme?*. Táto otázka si vyžaduje starostlivý rozbor. Môžeme ju čítať aj takto: „Ako *my* robíme veci, ktoré robíme?“ Súčasťou odpovede na túto otázku musí byť aktivizovanie určitého telesného mechanizmu, určitý technický dodatok či doplnok. A môžeme ju čítať aj takto: „Ako pracujú *mechanizmy*, ktoré používame pri tej či onej úlohe?“ Porovnajme riadenie auta so zapamätaním básne. Ako riadime auto? Tým, že aktivizujeme isté mechanizmy, napríklad prevodový mechanizmus. Môže nás tiež zaujímať, ako pracuje prevodovka. Podobne, keď sa pýtame „Ako si zapamätáš básňu?“, opíšeme určité postupy, prostredníctvom ktorých aktivizujeme istý fyzikálno-chemický mechanizmus v mozgu, prostredníctvom ktorého si pamätám. Opis fungovania tohto mecha-



nizmu nie je odpoveďou na prvú čiže psychologickú otázku, t.j. na otázku, ako si pamätám, šoférujem alebo robím čokoľvek iné, čo je intencionálne a normatívne.

Z anglického originálu *Emotions and Memory: the Second Cognitive Revolution* preložil Robert Konrád.

## LITERATÚRA

- [1] ARGYLE, M.: Social interaction. London, Methuen 1969.
- [2] BILLIG, M.: Arguing and thinking. Cambridge, Cambridge University Press 1987.
- [3] BROADBENT, D.: Non-corporeal explanation in psychology. In: A.F. Heat (ed.): Scientific explanation. Oxford, Clarendon Press 1981.
- [4] BRUNER, J. S.: Beyond the information given: studies in psychology of knowing. New York, Norton 1973.
- [5] BRUNER, J. S.: Acts of meaning. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1990.
- [6] EDWARDS, D. – POTTER, J.: Discursive psychology. London, Sage 1992.
- [7] GOFFMAN, E.: Relations in public. London, Allan Lane, The Penguin Press.
- [8] LUTZ, C. A.: Unnatural emotions. Chicago, Chicago University Press 1988.
- [9] MARSH, P. – ROSSER, E. – HARRE R.: The rules of disorder. London, Routledge and Kegan Paul 1977.
- [10] MEAD, G. H.: Mind, self and society. Chicago, Chicago University Press 1934.
- [11] MIDDLETON, D. – EDWARDS, D.: Collective Remembering. London, Sage 1990.
- [12] MILLER, G. A. – JOHNSON – LAIRD, P. N.: Language and Perception. Cambridge, Cambridge University Press 1976.
- [13] MORGAN, J. – O NEILL, C. – HARRE, R.: Nicknames. London, Routledge and Kegan Paul 1977.
- [14] PEARCE, W. B. – CRONEN, V. E.: Communication, action and meaning. New York, Praeger 1981.
- [15] SHWEDER, R.: Thinking through cultures. Chicago, Chicago University Press 1991.
- [16] SKINNER, B. F.: About behaviorism. London, Cape 1974.
- [17] STEARNS, C. Z. – STEARNS, P. N.: Emotion and social change: toward a new psychohistory. New York, Holmes and Meier.